

РОЗДІЛ X. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.565.5:17.022.2 (045)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.123>

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ТА ДЕОНТОЛОГІЧНА ЗАСАДА СУДДІВСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ

Гудима М.М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»

Гудима М.М. Незалежність суддів як конституційний принцип та деонтологічна засада суддівської професії.

Перманентну умову справедливості та ефективності вітчизняного судочинства становить дотримання конституційних принципів його здійснення, головно принципу незалежності як в аспекті судової системи, так і принагідно до юридичної професії. Принцип незалежності суддів варто розглядати в якості мегапринципу, що має свій прояв і в правовому, і в ідеологічному, і економічному, і в соціальному, і в інших аспектах. Саме через призму перших двох із зазначених в роботі здійснено розгляд принципу незалежності.

Проаналізувавши законодавче регулювання та наукові підходи до розкриття принципу незалежності, обґрунтовано його двоєдиний характер, зміст якого розкривається через такий статус суддів та стан судочинства в цілому, за якого передбачається здійснення суддівської діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання, однак керуючись верховенством права. Доведено, що підкорення суддів верховенству права виступає додатковою гарантією їх незалежності та розумним обмеженням, спрямованим на уникнення беззаконня і свавілля.

Розкривши сенс конституційного принципу незалежності суддів, в публікації прикута увага до деонтологічних засад суддівської діяльності, обґрунтовано, що внутрішні імперативи суддівської етики, основу якої становить вимога незалежності визначають основні вектори побудови відносин судді з іншими учасниками судочинства, забезпечують його стійкість до різноманітних спокус відходу від неупередженості у справі у власних інтересах чи інтересах інших суб'єктів. Доведено, що внутрішня незалежність виступає індивідуальним обов'язком кожного судді, що походить із морально-етичних якостей конкретної особи та становить необхідний потенціал для результативності його діяльності.

Проаналізувавши правову регламентацію, в тому числі на рівні Конституції, засад моральної культури суддів сформульовано висновок щодо необхідності законодавчого закріплення основоположних моральних якостей кандидата на посаду судді та основних їх характеристик, а також розробки чітких методик їх перевірки задля належного формування суддівського корпусу та ефективного здійснення судочинства.

Ключові слова: принцип судочинства, незалежність суддів, підкорення тільки закону, безсторонність, суддівська етика, особисті якості судді, моральна культура судді.

Gudyma M. Independence of judges as a constitutional principle and deontological basis of the judicial profession.

A permanent condition for the justice and effectiveness of the domestic judiciary composes the observance of the constitutional principles of its implementation, mainly the principle of independence, both in the aspect of the judicial system and in relation to the legal profession. The principle of independence of judges should be considered as a mega-principle that has its demonstration in legal, ideological, economic, social, and other aspects. It is through the prism of the first two of the notable ones that the work examines the principle of independence.

Having analyzed the legislative regulation and scientific approaches to the disclosure of the principle of independence, its dual nature is reasoned, the content of which is revealed through such a status of judges and the state of the judiciary as a whole, which provides for the implementation of judicial activity without any illegal influence, pressure or interference, but guided by the rule of law. It has been proven that the submission of judges to the rule of law acts as an additional guarantee of their independence and a reasonable limitation aimed at avoiding lawlessness and arbitrariness.

Having revealed the meaning of the constitutional principle of independence of judges, the publication draws attention to the deontological principles of judicial activity, it is substantiated that the internal imperatives of judicial ethics, the basis of which is the demand for independence, determine the main vectors of building relations between the judge and other participants in the judiciary, ensure his resistance to various temptations to depart from impartiality in the case in their own interests or the interests of other subjects. It has been proven that internal independence is an individual duty of each judge, which comes from the moral and ethical qualities of a specific person and forms necessary potential for the effectiveness of his activity.

After analyzing the legal regulation, including the principles of moral culture of judges at the level of the Constitution, a conclusion was formulated regarding the need for legislative consolidation of the fundamental moral qualities of a candidate for the position of judge and their main characteristics, as well as the development of clear methods of their verification for the proper formation of the judicial corps and the effective implementation of the judiciary.

Key words: principle of judicial procedure, independence of judges, obedience only to the law, impartiality, judicial ethics, personal qualities of a judge, moral culture of a judge.

Постановка проблеми. Сучасна права демократична держава визнає та закріплює принципи судочинства, а також створює цілісну систему гарантій їх реалізації. Ключовим серед конституційних принципів є принцип незалежності суддів, який є базовою засадою функціонування судової влади в Україні, умовою забезпечення справедливості сучасного правосуддя та гарантією підтримання поваги суспільства до судової влади і високого рівня довіри населення до судів та суддів. Цілком слушною є думка Ю.Є. Полянського, що незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством та учасниками судового процесу, сприймається в суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і надбання сучасного демократичного суспільства; судочинство може стати правосуддям у буквальному розуміння цього слова лише у разі коли воно здійснюється незалежним суддею [1, с. 82]. Враховуючи окреслене значення відповідної засади українського судочинства, розробка його проблематики завжди виправдано користувалася популярністю в наукових колах. Принцип незалежності суддів – одна з найактуальніших проблем, що турбує як вчених, так і практиків під кутом аналізу норм різних галузей права (і конституційного, і процесуальних галу-

зей права). Проте варто враховувати, що принципи правосуддя, закріплені на рівні Основного Закону нашої держави мають фундаментальне значення та універсальний характер і є вихідними положеннями, які стосуються завдань та способу здійснення судочинства в цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справах, що підкреслює важливість наукового осмислення конституційного принципу незалежності суддів, визначення його змісту, механізмів та проблем реалізації, адже розробка вказаної проблематики визначить орієнтири його тлумачення та застосування на рівні всіх видів судочинства. Враховуючи той факт, що значення конституційних принципів для ефективного здійснення правосуддя та забезпечення правопорядку в державі і суспільстві в цілому неможливо переоцінити, тематика даної публікації видається актуальною та своєчасною.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику незалежності судової влади та її носіїв досліджували, зокрібно: С.С. Аскеров, М.В. Василевич, В.В. Городовенко, В.О. Гринюк, В.В. Комаров, І.В. Камінська, Р.О. Куйбіда, О.Г. Крижова, В.В. Маляренко, М.Л. Москвич, Ю.Є. Полянський, М.Д. Савенко, Н.В. Сібільов, В.М. Хімич, М.Й. Штефан та інші. Однак, аналіз наявних наукових розвідок свідчить про неоднозначність підходів до розуміння сутності принципу незалежності суддів і переважно характеризується неповнотою його розкриття, з якого випадає проблематика моральних та особистих якостей суддів, що своєю чергою чинить прямий вплив на реалізацію даного принципу в практиці здійснення судочинства, а це обґрунтовує потребу зміни ракурсу дослідження принципу незалежності суддів, переносючи центр ваги на його розуміння в якості основної деонтологічної вимоги допуску до суддівської професії та ефективного здійснення суддівської практики.

Тому **метою дослідження** виступив аналіз сутності конституційного принципу незалежності судової влади, розкриття всіх його смислових нюансів з акцентуванням на деонтологічних передумовах його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Розкриття принципу незалежності судді на конституційному рівні є досить загальним. Основний Закон України в ч. 1 ст. 126 проголошує, що незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. А в ст. 129 Конституції визначено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права [2]. Тому звертаємося до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який деталізує положення Конституції визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, де в ст. 6 розкривається

категорія «незалежність» принагідно до судів: «здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права» [3]. Логічно назрівають запитання: чи про один принцип ведеться мова в згаданих законодавчих актах і як слід співвідносити категорії «незалежність суддів» та «незалежність судів»?

В деонтологічному сенсі категорії «суд» та «суддя» не розглядаються як синоніми, хоча правовій науці часто притаманне їх ототожнення. Зосібна Ю.Є. Полянський визначаючи поняття «суд» та «суддя» як такі, обсяги яких перетинаються, зауважує, що поняття суду потрібно визначити в законодавстві про судоустрій та статус суддів та в процесуальному законодавстві. В першому випадку – це державний орган, і одночасно, юридична особа публічного права, завданням якої є здійснення судочинства і який складається не лише із суддів, а й з працівників апарату, які забезпечують діяльність судді. В другому – це суддя, який розглядає справу одноособово або декілька суддів, які розглядають справу колегіально (колегія суддів або судовий склад) [1, с. 81]. Резюмуємо, що науковець в процесуальному аспекті фактично ототожнює поняття суд з поняттям судді чи колегії суддів.

Окрім вказаних понять, в правовій доктрині широковживаним є також «незалежність судової влади». Як принагідно зауважує О.Г. Крижова, незалежним має бути не лише суддя, а й судова гілка загалом [4, с. 16]. Зауважимо, що кожна з категорій характеризується власними смисловими нюансами і погодимося з позицією В. Городовенко, який проводить розмежування через аналіз їх правових статусів: «незалежність судової влади» відображає статус судової влади серед інших гілок державної влади, «незалежність суду» – статус суду як органу влади, «незалежність суддів» – статус посадових осіб, як носіїв судової влади [5, с. 27].

Суддя (колегія суддів) є носієм судової влади, уособленням суду як органу судової влади. В процесуальному аспекті під судом розуміється уповноважена державою особа (суддя) чи декілька осіб (колегія суддів), на яких покладається реалізація функції правосуддя, шляхом винесення в конкретних справах рішень іменем України, а тому можемо констатувати, що принцип незалежності є фундаментальною засадою як статусу судді, так і судочинства в цілому при розгляді в суді конкретних справ. Тож в процесуальному контексті «принцип незалежності суддів» та «незалежності суду» мають тотожний сенс.

Розкриття змісту відповідного принципу слід розпочати з семантичного аналізу слова «незалежність», яке Великий тлумачний словник су-

часної української мови визначає як такий, який не залежить від кого-небудь, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь [6, с. 760].

Наукова доктрина пістриє чималою кількістю визначень принципу незалежності. Наведемо декілька позицій дослідників. Зосібна, С.С. Аскеров формулює загальне визначення досліджуваного принципу, визначаючи його через правовий статус судді: «незалежність суддів означає незалежність професійного судді – посадової особи органу державної влади, яка визначає права та обов'язки суддів як під час здійснення судочинства, так і їх взаємовідносини з суб'єктами процесуальної діяльності, іншими органами влади, їх посадовими особами та громадянами тощо» [7, с. 174]. Дещо деталізує В.М. Хімич визначаючи, що принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону слід розглядати як урегульовану чинним законодавством демократичну засаду, яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також невідповідності суддів будь-кому та самостійне право кожного судді вільно брати участь у дослідженні доказів, обговоренні та прийнятті рішень за власним переконанням [8, с. 119].

Як вказують В.В. Комаров і Н.В. Сібільов, при здійсненні судочинства незалежність суддів та підкорення їх лише закону виявляється у процесуальному режимі внутрішньо-судових відносин складу суду, що розглядає справу, відносинах з учасниками судової справи, вищими судовими органами, усіма організаціями, посадовими особами й громадянами, який унеможлиблює втручання в діяльність судді при здійсненні правосуддя [9, с. 635]. М.В. Василевич зазначає, що незалежність суддів полягає в їх самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею [10, с. 9].

Резюмуємо, що більшість дослідників визначають принцип незалежності судді через категорію «самостійності» і розкривають його зміст в двох іпостасях: «незалежність суддів» та «підкорення їх тільки законам».

Беззаперечно, що ключовим сенсом змісту принципу незалежності судді є його здатність виконувати свої повноваження, розглядаючи відповідні справи в умовах, що виключають будь-який сторонній вплив на нього. На цьому, зокрема акцентує Л.М. Москвич, відзначаючи, що незалежність судді означає незалежну процесуальну діяльність судді при здійсненні судового розгляду юридично значущих справ відповідно до процедур, передбачених законом, які виключають можливість будь-якого впливу на процес прийняття суддею рішення, і згідно з професійною правосвідомістю судді [11, с. 143].

Конкретизуємо, що незалежність суддів проявляється в неможливості впливу на них ніяких органів державної влади та управління, громадських організацій чи рухів, політичних партій, посадових осіб, засобів масової інформації, окремих осіб та нездатності вказаних суб'єктів чинити тиск на суддів та надавати вказівки останнім яким саме чином вирішувати справу. Судді також незалежні від сторін та інших учасників справи, висновків слідчого, прокурора, тощо. В процесі дослідження та оцінки доказів, що здійснюється з метою ухвалення рішення по справі судді не залежні від висновків органів влади, експертів або окремих осіб. Судді, які розглядали справу у першій інстанції, скаргу в апеляційному порядку, також незалежні від вищестоящего суду, який не вправі вказувати їм, як треба вирішити справу, скаргу, яка має бути застосована норма матеріального права і яке рішення має бути постановлене при новому розгляді справи. Вдалим є уточнення В.М. Хіміч, що незалежність суддів при розгляді конкретних судових справ має забезпечуватись не тільки, так би мовити ззовні, як-то: належне фінансування та забезпечення матеріально-технічної бази, а й у середині самого суду – неприпустимим є непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів та керівників судів [8, с. 119]. Тобто, ще одним вектром незалежності суддів є їх незалежність в самому суді, зокрема, незалежність присяжних від суддів, а суддів – від головуючого чи від голови суду.

Однак, слід враховувати, що незалежність суддів не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких реалізується судова влада, здійснюється судочинство. Саме цим, на думку О.М. Курила, забезпечується повноцінна незалежність суддів, бо, маючи у своєму керуванні обов'язковий для виконання всіма закон, судді можуть діяти впевнено, безбоязно і справедливо. Вказане, як додаткова гарантія, ставить міцні перешкоди щодо можливості вчинення не передбачених законом дій з боку судді, перевищення повноважень, зловживань і сваволі [12, с. 74-75]. Отож, викладене спонукає до висновку, що зворотнім боком незалежності є підкорення суддів вимогам законодавчих норм та норм інших нормативно-правових актів, що визначають матеріальні та процесуальні рамки суддівської діяльності щодо здійснення правосуддя, не дає їй можливості перетворитися в свавілля.

Конституція України не вживає словосполучення «підкорення суддів тільки закону» на противагу зазначаючи в ст. 129: «судді керуються верховенством права» [2], що, на нашу думку, є досить влучним термінологічним уточненням, адже не зводить розуміння регуляторів суддівської поведінки лише до норм законів, а

й визнає потребу застосування суддями інших нормативно-правових актів. Конституція не розкриває змісту вказаного елементу принципу незалежності, натомість на рівні галузевого процесуального законодавства містяться окремі норми, які цьому присвячені. Так, цивільне процесуальне законодавство в ст. 10 Цивільного процесуального кодексу закріплює: «Суд при розгляді справи керується принципом верховенства права (ч. 1). Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2). Суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України (ч. 3). Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ч. 4). Суд застосовує норми права інших держав у разі, коли це передбачено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 5). Якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого - суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права) (ч. 9) [13].

Резюмуємо, що під принципом незалежності суддів слід розуміти передбачену чинним законодавством фундаментальну засаду, що характеризує як статус суддів, так і судочинство в цілому і яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання, однак керуючись верховенством права. Розглянутий принцип є двоєдиним: незалежність суддів при здійсненні правосуддя обов'язково передбачає їх підпорядкування верховенству права. Це водночас є і додатковою гарантією незалежності, оскільки судді підкорюються визначеним нормативно-правовим актам і ніяким суб'єктам при прийнятті ними рішень у справі, а з іншого боку – підпорядкування верховенству права є розумним обмеженням незалежності суддів, спрямованим на уникнення беззаконня і свавілля.

Дослідивши принцип незалежності суддів через призму правових положень та підвівши проміжний підсумок, все ж не можемо на цьому запинитися, адже розгляд піднятої проблематики тоді буде поверхневим та неповним. Однобокий кут погляду на проблему ніколи не може забезпечити отримання необхідних результатів дослідження.

В ключі останньої тези вважаємо важливим підхід дослідників щодо потреби комплексного розгляду незалежності суддів, як у політичному, так і соціально-економічному, ідеологічному, правовому аспекті, що дозволить забезпечити неупереджене і справедливе розв'язання конфлікту, вирішення спірного правового питання суддею за своїм внутрішнім переконанням на підставі закону без будь-якого стороннього втручання у здійснення правосуддя, ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, суспільства і держави [14, с. 99]. Вбачаємо, що розглядаючи проблему принципу незалежності та механізмів і гарантій його реалізації, часто не обґрунтовано у фокус наукової уваги дослідників не потрапляють деонтологічні аспекти суддівської діяльності, водночас від правосвідомості судді залежить його поведінка, тож вочевидь, що здійснення повноважень судді повинно ґрунтуватися на усвідомленій етичній вимогливості судді до себе. Це безсумнівно свідчить про важливість деонтологічних принципів при здійсненні правосуддя, серед яких передового значення набуває принцип незалежності, про що свідчить його первинна згадка серед інших у Бангалорських принципах поведінки суддів [15].

Цілком поділяємо позицію Л.П. Нестерчук з приводу того, що морально-етичні засади діяльності суддів є головним чинником незалежного та неупередженого правосуддя в Україні, кожен суддя повинен діяти неупереджено та об'єктивно не лише на засадах професійних знань, а й на основі світогляду [16, с. 212–216]. Нам складно з цим погодитися, адже правосвідомість судді, яка завжди притаманна в суддівській діяльності і чинить вплив на її результати визначається не лише рівнем його правових знань, а й морально-етичними якостями.

Викладене вище аргументує потребу вести мову про зовнішню і внутрішню складові незалежності судді. Позицію подвійності розуміння суддівської незалежності обстоюють автори Коментарів до вищезгаданих Бангалорських принципів поведінки суддів, стверджуючи, що під нею слід розуміти водночас і спосіб мислення, і набір інституційних та функціональних механізмів [17, с. 41]. Ширше розкриває вказаний підхід С.І. Пушкар, зауважуючи, що незалежний суд, правильно визначати як певний правовий стан, статус судді під час здійснення правосуддя, наявність якого обумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками. Внутрішній аспект незалежного суду, – продовжує автор, – може мати багато складників, але, в першу чергу, він ґрунтується на моральних устоях та етичних нормах конкретної людини – судді. Тут поняття незалежності дуже тісно переплітається

із такими категоріями як неупередженість, безсторонність та справедливість, позначаючи у кінцевому результаті певний спосіб мислення. Адже очевидно, що одні і ті самі обставини кожна людина сприймає індивідуально, через призму власних уявлень про світ [18, с. 233–237].

Незалежність, серед іншого, передбачає неупередженість з боку судді. Бути неупередженим означає бути вільним від будь-яких зв'язків, прихильності чи необ'єктивності, які впливають або можуть сприйматися як такі, що впливають на здатність судді здійснювати судочинство незалежно [19]. Погоджуємося, що наявність певного морального потенціалу надасть можливість судді бути стійким до спокус поставити свої власні інтереси, інтереси інших вище за престиж суддівської професії, завдання та принципи судочинства; внутрішній моральний контроль усунуватиме суддю від будь-яких зв'язків, здатних вплинути на його об'єктивність, сприяти ухваленню несправедливого рішення.

Л.М. Москвич, звертаючи увагу на особисті якості судді як правові засоби, реалізація яких спрямована на забезпечення суддівської незалежності, іменує їх передумовами (умовами), тоді як інші – гарантії стосуються сфери діяльності суддів [20, с. 9–11]. В.О. Гринюк також називає особисті якості передумовами незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, обґрунтовуючи, що головною метою формування судді нового типу є перетворення цінностей суддівської діяльності в основу його особистих мотивів, тобто добровільна мотивація повинна бути покладена в основу виконання суддівської служби. Серед означених умов необхідно виділити такі, як інтелект та культура судді, а також інші його особисті якості. Суддівську незалежність обмежує неповнота юридичних знань, що має наслідком тривалі роздуми, сумніви у виборі і мотивуванні судового рішення. Навіть при відсутності зовнішнього впливу говорити про незалежність судді є зайвим у тому разі, коли в рішеннях, які ним виносяться, є сліди юридичної невідповідності, неграмотності. У цьому разі незалежність судді, яка закріплена на законодавчому рівні, залишається фікцією [21].

Суддівська незалежність розкривається через здатність судді здійснювати правосуддя відповідно до своєї правосвідомості, без будь-якого стороннього впливу на нього. Відтак правосвідомість судді визначається рівнем його правових знань та морально-етичними якостями. Тому логічним видається висновок, що неповнота юридичних знань, як і несформованість моральних орієнтирів породжують сумніви щодо ухвалення рішення, його мотивації, що може спонукати суддю ухвалити неправосудне рішення у власних інтересах, чи інтересах іншого зацікавленого суб'єкта; протистояння незаконно-

му сторонньому впливу щодо вчинення процесуальних дій таким суддею буде або мінімізовано, або взагалі відсутнє.

Внутрішні імперативи суддівської етики, основу якої складають вимоги незалежності, неупередженості та об'єктивності судді – становлять базис, основу побудови відносин судді з іншими учасниками судочинства і їх дотримання проявлятиметься в ефективній практичній суддівській діяльності, гарантуючи справедливість судочинства та не підриваючи віру в нього з боку суспільства.

Суддя повинен навчитися контролювати свої емоції, стримувати їх настільки, щоб вони не заважали відрізнити власні емоції від нав'язування певного рішення по справі з боку іншого суб'єкта. Саме внутрішній імператив, сформований у свідомості судді надасть можливість йому утриматися від різноманітних спокус відходу від неупередженості у справі у власних інтересах чи інтересах інших суб'єктів (встояти від вчинення корупційних діянь чи інших випадків ухвалення незаконних рішень з метою отримання власної вигоди).

Як влучно зауважує І. Кондратова: «незалежність, як багатогранний феномен, має різні сенси. Проте насамперед вона передбачає спосіб мислення судді, наявність у нього установок і його особисте переконання в тому, що у своїй діяльності він може керуватися лише власним розумінням права та закону, уникаючи спокус і розглядаючи будь-який вплив (чи то дружнє прохання, чи то владний тиск) на нього як незаконний. Саме наявність у судді «внутрішнього стрижня» є тією моральною гарантією, яка здатна забезпечити незалежність судді, його авторитет і довіру з боку суспільства» [22, с. 259].

Деонтологічні засади суддівської діяльності, засади моральної культури суддів, враховуючи їх значення для здійснення ефективного правосуддя, потребують наукового осмислення та правової регламентації, що посприє вирішенню ряду практичних проблем вітчизняного судочинства. Беззаперечно, що регламентація моральних вимог та аспектів суддівської діяльності є проблематичною, проте все ж правовий фундамент та основні вектори такого регулювання видаються необхідними.

Прогресом і водночас важливим кроком на цьому шляху стали законодавчі зміни, які закріпили серед інших вимог на посаду судді вимоги «компетентності та доброчесності» (ст. 127 Конституції України [2], ч. 1 ст. 69 ЗУ «Про судоустрій та правовий статус суддів» [3]), умови наявності «високих морально-ділових та професійних якостей» як необхідність обрання суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх (ч. 6 ст. 18 ЗУ «Про судоустрій та правовий статус суддів»

[3]), положення щодо проведення перевірки особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді (у разі визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України такої необхідності) (ст. 76 ЗУ «Про судоустрій та правовий статус суддів» [3]). Такий підхід вважаємо надзвичайно вдалим, і зауважимо, що питання моральних якостей як умови обіймання посади судді неодноразово підіймалося дослідниками, ще до внесення відповідних законодавчих змін.

С.В. Прилуцький досліджуючи проблематику «цензу на посаду судді», включав в нього загальні та особливі вимоги, серед загальних вимог перший план відводить практичний досвід роботи та високі ділові і моральні якості, а до особливих – спеціальне навчання за програмою підготовки суддів та обов'язкове професійне стажування [23, с. 14]. Погоджуємося з В.І. Чебан з проводу того, що в силу надзвичайно важливості професії суддів як носіїв судової влади до них пред'являються додаткові вимоги не статусного характеру, які охоплюють об'єктивні показники моральних якостей людини – претендента на посаду судді [24, с. 57–60].

Повністю поділяючи доктринальні погляди та законодавчий підхід з приводу закріплення потреби наявності морального та ділового особистісного потенціалу на посаду судді, зауважимо, що практична реалізація вказаних положень є досить проблематичною, що пов'язано з розмитістю та відсутністю чіткого визначення багатьох категорій, що розкривають особисті властивості людини, на кшталт, порядність, чесність, справедливість і т.д. Тому видається, що нормативне закріплення правових орієнтирів їх розуміння та тлумачення значно б спростила їх застосування в практичній площині як на етапі формування суддівського корпусу, так і та етапі здійснення суддівської діяльності як підстава для їх відповідальності у випадку відходу від означених моральних орієнтирів.

Саме удосконалення розширення та тлумачення змісту кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду судді, в тому числі, вимог щодо морально-етичних якостей є одним з важливих напрямів подолання проблеми недостатнього рівня кваліфікації та компетентності суддів, – пише Д.Ю. Шпенюв [25, с. 205]. Перевірка кандидата на посаду судді на предмет його відповідності вимогам щодо належного рівня морально-етичних та особистих якостей здійснюється за такими їх групами: 1) моральні якості; 2) етичні вимоги до поведінки; 3) інтелектуальні здібності; 4) комунікативні вміння; 5) технічні навички; 6) організаторські здібності [25, с. 205]. І якщо вимоги до етичності його поведінки судді досить повно викладені в Кодексі суддівської етики, то на думку дослідника, вимоги до моральних

якостей судді потребують закріплення в ньому, віднісши до них добропорядність, справедливість, чесність, непідкупність, толерантність [25, с. 205].

Все це свідчить про потребу подальших розробок проблематики моральних якостей осіб, що виявили бажання обіймати посаду судді, яке в силу наявності обсягових рамок даного виду дослідження ми не можемо наразі здійснити, відтак лише підсумуємо і ще раз підкреслимо необхідність законодавчого закріплення основоположних моральних якостей кандидата на посаду судді та основних їх характеристик, а також потребу розробки чітких методик їх перевірки задля ефективного застосування під час добору на посаду судді.

Висновки. Релізація принципу незалежності як фундаментальної засади статусу суддів та судочинства в цілому сприяє здійсненню справедливого та ефективного правосуддя та розвитку правової держави. Його сенс розкривається в здійсненні суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання, відповідно до своєї правосвідомості, однак керуючись верховенством права. Розкривши сенс зовнішніх складових даного принципу, нами здійснено акцент на внутрішній умові незалежності судді – морально-етичних засадах його діяльності, оскільки здійснення повноважень судді повинно ґрунтуватися на усвідомленій етичній вимогливості до себе. Внутрішня незалежність – є індивідуальним обов'язком кожного судді, який походить із морально-етичних якостей конкретної особи і обумовлює відповідні результати його діяльності.

Внутрішні імперативи суддівської етики, основу якої складають вимоги незалежності, неупередженості та об'єктивності судді – становлять базис, основу побудови відносин судді з іншими учасниками судочинства і їх дотримання проявлятиметься в ефективній практичній суддівській діяльності, гарантуючи справедливість судочинства та не підриваючи віру в нього з боку суспільства.

Суддя повинен навчитися контролювати свої емоції, стримувати їх настільки, щоб вони не заважали відрізнити власні емоції від нав'язування певного рішення по справі з боку іншого суб'єкта. Саме внутрішній імператив, сформований у свідомості судді надасть можливість йому утриматися від різноманітних спокус відходу від неупередженості у справі у власних інтересах чи інтересах інших суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полянський Ю.Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 80–90.

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.03.2024).
4. Крижова О.Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 15–18.
5. Савченко А.В., Останін В.О. Недотримання принципу законності в українському судочинстві як причина порушень прав та інтересів громадян. *Науковий вісник НАВС*. 2011. № 4. С. 93–103.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач та гол. редактор В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2006. 1728 с.
7. Аскеров С.С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження).: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 199 с.
8. Хімич В.М. Незалежність суддів та організаційні засади забезпечення їх діяльності. *Судова апеляція*. 2009. № 1(14). С. 118–123.
9. Конституція України : наук.-практ. коментар / ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. Харків : Право; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
10. Василевич М.В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: автор. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2010. 17 с.
11. Москвич Л.М. Незалежність суддів: соціальний та правовий аспект. Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30–31 березня 2005 р. Х. ; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 142–147.
12. Курило О.М. Гарантії незалежності суддів у кримінальному процесі України. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів*: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 березня 2005 р. м. Харків; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. 170 с.
13. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня

- 2004 року № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2024).
14. Савенко М.Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів*: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 березня 2005 р. м. Харків; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 99-110.
15. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення: 10.03.2024).
16. Нестерчук Л.П. Етичні основи в діяльності суддів України. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 47. С. 212–216.
17. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, вересень 2007 р. 199 с. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentaribangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
18. Пушкар С.І. Незалежність судді та судової влади як одна з основних цінностей сучасної демократичної держави. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 233–237.
19. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52 (дата звернення: 10.03.2024).
20. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2003. 224 с.
21. Гринюк В.О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 131–135.
22. Кондратова І. Етична основа суддівської професії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 257–261.
23. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2003. 19 с.
24. Чебан В.І. Міжнародно-правовий аспект регламентації етичних вимог до суддів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660: Правознавство. С. 57–60.
25. Шпенюк Д.Ю. Шляхи підвищення рівня кваліфікації та компетентності суддів в Україні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 205–211.